

recenzije ■ *recensions* ■ *recensiones*

Klaus BERGER, *Die Bibelfälscher. Wie wir um die Wahrheit betrogen werden*, Pattloch Verlag, München, 2013., 352 str.

Život Katoličke crkve XX. stoljeća nije ništa tako snažno obilježilo kao biblijski pokret kojemu je glavna pokretačka snaga bila povijesno-kritička metoda proučavanja Svetoga pisma. U stotinjak godina ta metoda je u Katoličkoj crkvi ostvarila svoju burnu povijest, od početnog zaziranja i otpora, preko oduševljenog prihvatanja, do trezvenog promišljanja njezinih rezultata. Unatoč opetovanim poticajima koji su dolazili od samog vrha Crkve (Lav XIII., Pio XII.), širim je katoličkim krugovima trebalo poprilično vremena da prihvate ono što je za protestantizam već stoljećima bilo normalno, kritičko proučavanje Svetoga pisma. Tek nakon Drugoga vatikanskog koncila i njegove Dogmatске konstitucije o božanskoj objavi *Dei Verbum*, katolici su se toj metodi počeli otvarati smjelije i odlučnije, ali stanoviti je oprez i dalje ostao.

Danas znademo da taj oprez, a kadikad i pravi otpori nisu dolazili samo od neupućenih širokih katoličkih masa, već su često bili karakteristični upravo za one dobro upućene u narav povijesno-kritičke metode biblijske znanosti. Njima je, naime, bilo jasno da su spoznaje o povijesti nastanka biblijskih tekstova, filološko proučavanje tih tekstova, kao i međusobna usporedba primjerice četiriju

evanđelja doista potrebni, ali da sve to ne mora nužno voditi do pravilnog shvaćanja biblijske poruke. Takvim pristupom i proučavanjem još uvijek nije ni dotaknuto područje teološke interpretacije koje nužno polazi od vjerskog iskustva autora biblijskih tekstova i pretpostavlja isto takvo iskustvo današnjeg tumača i današnjih čitatelja.

Drugim riječima, ti oprezni teolozi u Katoličkoj crkvi trajno su podsjećali da pitanje povijesno-kritičke metode nikad ne može i ne smije biti odvojeno od pitanja hermeneutike. Primjena metode može uroditi dobrim plodom tek ako je hermeneutički pristup ispravan. A stablo povijesno-kritičke metode nije uvijek rađalo samo dobrim već, nažalost, i lošim plodovima. Na to su već odavno počeli upozoravati sami bibličari, prvo potihom, pa sve glasnije, a u naše vrijeme i na dramatičan način.

Upravo se tako nedavno oglosio poznati njemački bibličar Klaus Berger, najavljujući već naslovom svoje knjige obračun s »krivotvoriteljima Biblije«. Taj kratki naslov proširen je na omotnici knjige u vrlo bitku optužnicu: »Ova knjiga je krik, jer je dvjesto godina marljivo i inteligentno prakticirana biblijska znanost u Crkvi ostavila pustoš. Stanje

Crkava na evangeličkoj kao i na katoličkoj strani treba znatnim dijelom zahvaliti nemilosrdnom uništenju koje je dolazilo od biblijske znanosti... A sustavno je doista uništavan sav porculan, od rođenja u Betlehemu do uzašašća na nebo, od Djevice Marije do gozbe s Uskrsim.« Naznačivši tako tek u obrisima neželjene posljedice biblijske kritičke znanosti, Klaus Berger otkriva da je knjiga »zamišljena kao hitan poziv na reformaciju takozvane povijesno-kritičke liberalne egzegeze«.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. U prvom, najkraćem dijelu (str. 15–42), autor čitatelja uvodi u srž problematike, pomažući mu shvatiti kako je pokušaj kritičke biblijske znanosti u prošlom stoljeću da spasi biblijsku vjeru od modernih napada ustvari doveo do uništenja te vjere. Vjerske poteškoće i sumnje rješavane su tako što je iz biblijskog teksta brisano sve što je nespojivo s kritičkim razumom, proglašavajući to mitom ili legendom. Berger to zorno ilustrira usporedbom stanja u vrijeme svoga studija s današnjim stanjem: »Dok je odgovor mojih školskih kolega na kršćanstvo još glasio: 'ja to ne mogu vjerovati' (do 1960.), danas odgovor glasi: 'I tako i tako ništa nije istinito.' Na mjesto krize vjere došao je trijumfirajući ateizam«, zaključuje Berger (str. 17).

Središnji je dio knjige daleko najopsežniji (str. 45–296), s optužujućim naslovom – »Uništavanje Novoga zavjeta«. Koliko god se ta formulacija na prvi pogled može činiti preoštrom, doista je riječ o krivotvorenju i uništavanju novozavjetne poruke, ako se povijest na kojoj

se temelji Novi zavjet svjesno zamijeni idejom, što je doista u naravi liberalne egzegeze. U tome je Berger nedvosmišlen i izravan kad kaže: »Krivotvorenje se događa, na primjer, ako se neka povijest tako tumači i obrađuje kao da ne postoje osobe koje je nose, primjerice Bog ili anđeli, jer pritom se hotimično prelazi preko toga što je za autora bilo važno« (str. 45). Ako se događaj i povijest zamijene mitom i legendom koji stoje u službi neke ideje, onda biblijski tekst u najboljem slučaju može biti izvor informacije koja zadovoljava nekakvu intelektualnu radoznalost, ali ni na što ne obvezuje.

Zato Berger snažno naglašava da egzegeza uvijek mora uzeti u obzir povezanost vjere i povijesti kako bi biblijski tekst i danas zadržao svoju aktualnu poruku i kako bi suvremeni čitatelj njegovom snagom mijenjao današnju povijest. U protivnom, biblijska se poruka pretvara u nekakvu bezvremensku ideju i ograničava na pojedinca i njegovu svijest. Posebno je opasno apriorno polazište liberalne egzegeze da se Isus prevario u očekivanju blizine suda, što je otupilo svaku eshatološku oštricu povijesti a kršćanstvo pretvorilo u nekakav oblik humanizma. »Na mjesto eshatologije kao povijesti stupila je 'eshatološka svijest' ili 'samo-svijest' ili pak 'egzistencijalna svijest'. A to načelno znači: konkretna povijest s neizbježivim čimbenicima (katastrofe, Antikrist, obraćenje Izraela, Kristov ponovni dolazak, uskrsnuće, kraj svijeta) zamijenjena je sviješću. S kršćanstvom u svijet je došla samo promjena svijesti.

Načelno, riječ je o posljedicama Hegelove filozofije» (str. 50 s.). Nije onda čudo što u drugoj polovici XX. stoljeća antropologija, psihologija i sociologija u egzezezi sve više potiskuju stvarnu teologiju, a pogotovo kristologiju i soteriologiju, a tumačima novozavjetnih spisa omiljene teme postaju ekologija, pacifizam, feminizam i različiti oblici kritike društva, sve do teologije oslobođenja.

Berger podsjeća da je liberalna egzegeza dijete prosvjetiteljstva, ali ne onog koje je u ime Crkve zastupao već Joachim iz Fiore, već sekularnog koje se frontalno okrenulo protiv Crkve. Prosvjetiteljstvo u ime Crkve što ga je zastupao Joachim »bilo je prije svega oslonjeno na inspiraciju, a ne na apsolutno shvaćen razum. Ono ne vidi suprotnost između stvaranja i evolucije. Bog nije neosoban ili deistički, već trojstven. Obraćanje nije suprotno kritičkom diskursu, ali taj diskurs nikad ne može zamijeniti potrebni *conversio*. Kritici svjetovnog odgovara upućivanje na svetost (mjesta, vremena, osoba).« Za razliku od tog kršćanskog prosvjetiteljstva koje se, nažalost, nije uspjelo nametnuti »u sekulariziranom je prosvjetiteljstvu osnovni stav sumnje doveo do različitih prekoračenja granice, čime su bili posebno pogodeni oblici praktične pobožnosti – molitva, čudesa, hodočašće, čašćenje svetaca, sakramentalna pobožnost« (str. 83).

Razdvajanje vjere od povijesti imalo je najpogubnije posljedice u tumačenju Isusova uskrsnuća i nastanku vjere u Sina Božjega, pri čemu je »središnja dogma uskrsni jarak« (*»Ostergaben«*, str. 85), koji

je stalno produbljivan novim tvrdnjama o diskontinuitetu između Isusa iz Nazareta i Krista vjere prve Crkve. Vjera u Isusovo uskrsnuće nema nikakva uporišta u životu povijesnog Isusa iz Nazareta, već je plod teško protumačivih subjektivnih doživljaja njegovih učenika. Liberalna egzegeza polazi od uvjerenja da je Isus živio nemesijanskim životom, a tek su učenici poslije uskrsnuća od njega učinili Mesiju i Sina Božjega. Time se stvara nepomirljiv sukob između Isusa i Crkve, kojoj se pripisuje sve što kršćanstvo čini drukčijim od židovstva, kao što su dogme, službe, institucije, sakramenti itd.

Berger pritom upozorava na proturječje u koje upadaju predstavnici liberalne egzegeze. Naime, dok s jedne strane Uskrs (*Ostern*) proglašavaju odgovornim za sve što je karakteristično za kršćanstvo, »s druge strane sve ono što s dogodilo s Uskrsom ili se trebalo dogoditi, trajno se razrjeđuje. Time Uskrs nije više povijesni događaj, već samo fenomen svijesti. Promijenila se svijest učenika, nastala je vjera tako što su se učenici sjetili nečega boljega« (str. 91). Umrli i pokopani Isus nije bio predmet nikakva Božjeg djelovanja, a pitanje je koliko je to bila i svijest njegovih učenika. Pritom ne treba posebno isticati kako je za takvu egzegezu pitanje praznog groba suvišno, jer Krist nije uskrsnuo. Ukazanja su samo pokušaj legitimiranja subjektivnih doživljaja učenika, a govor o Isusovu uzašašću na nebo samo završetak tih doživljaja. Kratko rečeno, sve poukrsno je nepovijesno, od učenika izmišljeno i nema veze s povijesnim Isusom.

Takvoj egzegezi Berger s pravom predbacuje neselektivno i paušalno bavljenje Isusovim riječima zabrane da se o njemu govori kao o Mesiji. Pritom se naime svjesno prešućuju razlozi za to, a oni su bili u Isusovu odgađanju sukoba sa židovskim autoritetima kako bi mogao navijestiti poruku kraljevstva Božjega. S druge strane, Isusu nije trebao za vrijeme njegova života i djelovanja dokaz o vlastitom identitetu veći od onog koji će nastati samim njegovim uskrsnućem. Podsjećajući na neraskidivo jedinstvo Isusa iz Nazareta i Duha Svetoga prigodom njegova krštenja, kao i na njegov nedvosmislen odgovor na pitanje velikog svećenika s obzirom na njegov sinovski odnos s Ocem (usp. Mk 14,61s.), Berger zaključuje: »Isus je davno prije Uskrsa bio Sin Božji i takvim je smatrao sam sebe, jer bio je karizmatik i Sin Božji snagom Duha Svetoga. A to je bila dobro utemeljena židovska tradicija u čijem su svjetlu shvatljivi Isusovo djelovanje i punomoć« (str. 108).

Porazne posljedice liberalne egzegeze nisu bile samo u nijekanju povijesne podloge kršćanske vjere i pojedinih članaka te vjere, već još više u promijenjenoj slici Boga, koji nije više Bog Abrahamov, Izakov i Jakovljevi, već neko bezimeno božanstvo. Za potkrepu toga Berger navodi osobnu ispovijest jednoga poznatog njemačkog stručnjaka za Novi zavjet, koja glasi: »Ja vjerujem u razum, a u Boga vjerujem samo ukoliko je razum« (str. 199), podsjećajući pritom kako se i Isusova riječ iz Ivanova evanđelja: »Istina će

vas osloboditi« (Iv 8,32) bezočno koristi u smislu građansko-političkog prosvjetiteljstva, oduzimajući joj tako značenje koje je stoljećima imala u teologiji.

U trećem dijelu svoje knjige pod naslovom »Egzegeza budućnosti« (str. 299–346) Berger pokušava naznačiti alternativu tome poraznom stanju što ga je ostavila liberalna egzegeza u Crkvi. Njegov je prvi savjet da Bibliju treba skinuti s police, otresti s nje prašinu i početi je čitati. U njoj nećemo naći samo odgovore na mnoga pitanja, već će nas ona naučiti moliti. I jedno i drugo, i vjerničko čitanje Biblije i molitva nadahnuta njome bilo je strano liberalnoj egzegezi koja ju je bila pretvorila samo u predmet kritičkog istraživanja njezina nastanka. I još više, Berger naglašava: »U Bibliji je riječ o jednom središtu: pobjedi života nad smrću, što je Bog daruje iz ljubavi. A uskrsnuće se zove tajna svih njezinih tekstova« (str. 302).

Na kraju autor podsjeća kako je, u nastojanju da Bibliju razumijemo, potrebno osloboditi se stoljetne napasti da joj pristupamo aristotelovskom zapadnjačkom logikom, jer se to lako pretvara u ideologiju koja je nerijetko znala dovesti do prolijevanja krvi u ime Biblije. Bibliju treba čitati njezinom vlastitom logikom, a za to je potrebno uzeti vremena da se steknu stanovita predznanja, što se u svakom slučaju isplati. Na samom kraju Berger otkriva da od prve stranice svoje knjige proklamiranu »kritiku kritike« vidi u vraćanju zaboravljene teološke dimenzije u tumačenju biblijskih tekstova. Takvu egzegezu, zajedno s Josefom Blan-

kom, zove »teološkom bazičnom znanosti« (str. 325), gledajući u njoj egzegezu budućnosti koja će ukloniti sve napetosti koje su dosad postojale između egzegeze i dogmatike. U svojoj završnoj riječi autor još jednom želi snažno naglasiti potrebu te nove egzegeze koju zove »trećim putem«, podsjećajući ponovno na golemu štetu koju je napravila liberalna egzegeza: »Ona je mnoge studente teologije dovela do prekida njihova studija, a mnogim ljudima pružila jeftine argumente da istupe iz Crkve. Pospješivala je ateizam i nije ublažila rascjep Crkava već ga je na svoj način nastavila. Trajno je potpaljivala kritički razum i vjerojatno nikoga nije obratila na kršćanstvo« (str. 345).

Bergerova knjiga naišla je na podijeljenu reakciju njemačke crkvene javnosti, od oduševljenog prihvatanja do ogorčene osude. Prvi u njoj vide nadu da će Biblija prestati biti samo predmet međusobnog

sporenja egzegeta, a ponovno postati knjiga koja će hraniti život vjernika. Drugi autoru zamjeraju povrijeđenu taštinu zbog čega se obračunava s kolegama iz struke. Iako mu se ne može zaniijekati stanoviti animozitet spram nekih kolega koje čak poimence spominje, Bergeru se još manje može osporiti ljubav prema Bibliji i briga za njezino stvarno mjesto u životu Crkve. Budući da je kao katolik cijeli radni vijek proveo na protestantskom teološkom fakultetu, ne može se sumnjati u njegovo poznavanje stvarnog stanja, a još manje u kompetentnost da o tomu progovori. Hvala Bogu što naša teološka i crkvena javnost nije u većoj mjeri bila izložena utjecaju liberalne egzegeze, pa se ne može govoriti ni o nekakvoj većoj šteti koju je nanijela našoj Crkvi. Ipak, dobro je znati što se cijelo jedno stoljeće događalo u neposrednoj blizini.

Ivan Dugandžić

Novi testament. I. dio. 1562. Latinički prijepis glagoljskog izvornika, Zagreb, 2013., Adventističko teološko visoko učilište – Filozofski fakultet u Zagrebu – Školska knjiga, 555 str.

Godine 2007. objavljeno je fototipsko izdanje hrvatskoglagoljskog *Novog testamenta* iz 1562./1563., a u listopadu 2013. pojavio se, u godini 450. obljetnice prvotiska II. dijela, i latinički prijepis njegova I. dijela. Prvo predstavljanje knjige i svečano obilježavanje obljetnice održano je 26. listopada 2013. na Filozofskom fakultetu

u Zagrebu, a ista manifestacija najavljena je u Osijeku, Varaždinu, Puli i Rijeci.

Djelo je prvotno tiskano istodobno na glagoljici i ćirilici. Prevoditelji su Stipan Konzul i Anton Dalmatin, a idejni začetnik i podupiratelj bio je barun Ivan Ungnad, osnivač protestantske tiskare u Urachu kod Tübingena.